

Hogyan mozogtak az ipolytarnóci őszállatok?

HÁGEN ANDRÁS – HORVÁTH DÓRA – STROMP MÁRK

Az élőlények mozgását manapság már könnyen nyomon tudjuk követni a különböző eszközök segítségével, az őslényekét azonban nehezebb megállapítani. A kutatók csontmaradványaik és nyomfossziliáik alapján próbálják rekonstruálni mozgásukat a biomechanika segítségével. Ha a biomechanika által feltárt tényeket összevetjük a feltárás során előkerült fosszilis csontokkal és lábnyomokkal, kirajzolódik a válsz az őszállatok mozgékonyágáról.

Magyarországon az egyik legjelentősebb állatlábnyom-lelőhely, valamint megkövesedett fatörzs Ipolytarnócon (**1. ábra**) található. A lábnyomok segítségével megbecsülhetjük az egykor élt őszállatok mozgássebességét a mocsaras, lápi környezetben.

Az ipolytarnóci kövesedett fatörzset 1836-ban *Kubinyi F.* fedezte fel, a lábnyomos homokkővet pedig 1900-ban *Böckh Hugó* selmechányai akadémiai tanár és *Tuzson János* botanikus. Böckh János a Földtani Intézet akkori igazgatója az 1900. évről szóló jelentésében részletes leírást ad a lábnyomos homokkőről, s megemlékezik az első intézkedésekről. A helyszínen talált ritka lelet megmentése érdekében Böckh a feltáráshoz hívta *Szontágh Tamás* bányatanácsost és *Sedlyár István* laboránst. A munkálatokat a száraz nyári időszakban kezdték el. A feltáráson rinocérosz, ősszarvas és madár lábnyomát találták meg.

A lábnyomos homokkő újiból tanulmányozása az 1928. évi budapesti őslénytani kongresszushoz kapcsolódó tanulmányúton történt. Az újabb feltárási és tisztítási munkálatokat *Tasnádi Kubacska A.* és *Haberl V.* preparátor készítették. A földtani leírást *Id. Noszky J.* állította össze a találkozóra kiadott kirándulásvezetőre. Az 1928-as nemzetközi találkozó után újabb eredeti példányokat nem szedtek le, csak gipszmásolatokat készítettek, amelyek *Abel, O.*-hoz kerültek Bécsbe.

A következő feltárás 1937 júliusában kezdődött *Tasnádi Kubacska A.* vezetésével. Ennek során egy 8 m²-nyi, nagyrészt orrszarvú lábnyomokat tartalmazó kőzetlapot emeltek ki, amelyet a Nemzeti Múzeumba szállítottak. Ekkor vált ismertté, hogy a homokkőlapok több rétegében találhatóak lábnyomok.

A negyedik ipolytarnóci feltárást a Magyar Állami Földtani Intézet indította, s 1960-ban vette kezdetét *Tasnádi Kubacska A.* vezetésével, *Szabó O.* és *Lakatos P.* állandó részvételével. A feltáráson új, elsősorban ragadozó és „masztodon” nyomokat fedeztek fel. A kutatási eredményeket *Tasnádi Kubacska A.* ismeretterjesztő munkáiban és szakmai közleményében foglalta össze.

A feltárás ötödik fázisa 1979-ben kezdődött, amikor is kezdetét vették a természetvédelmi beruházások. 1982-ben *Solt P.*, a Magyar Állami Földtani Intézet preparátora elvégezte a lábnyomos homokkő felszínének tisztítását, és preparálási munkáit, amellyel újból megkezdődhetek a tudományos vizsgálatok.

Mi is kell hozzá?

A *Geologica Hungarica series Paleontologica* 46. számában *Kordos László* (1985) tanulmányában szerepelnek az Ipolytarnócon található lábnyomok talp-, valamint lépéshosszai. A *Kordos László* által ismertetett talphosszak minimum és maximum értékeiből átlagértéket számítottak. A lépéshosszak figyelembevételénél pedig a jobb-bal lábpáros cm-ben megadott eredményeit használnak fel, amelyekből a biomechanika segítségével kiszámíthatom az élőlények mozgássebességét.

Miről mesélnek a kövek és a csontok?

A kora miocénben a Széchenyi Slír Formációt követően ún. zöld homokkő-réteg rakódott le. Az üledék zöld színét a glaukonit nevű ásvány adja. A keresztretegzettség megfigyelhető, de a kőzet inkább vastagabb rétegekből épül fel, agyagosabb. A slír formáció kora oligocén végi kései egi.

A slírrétegen ívesen keresztretegzett aprókavicsos, kövületes homokkő, felső részén padosan rétegzett homokkő, majd a „gömbköves” homokkő települ. A Pétervásárai Homokkő Formáció a nógrád-cserhádi területeken eléri a 400–600 m vastagságot, Ipolytarnócon pusztán 50–60

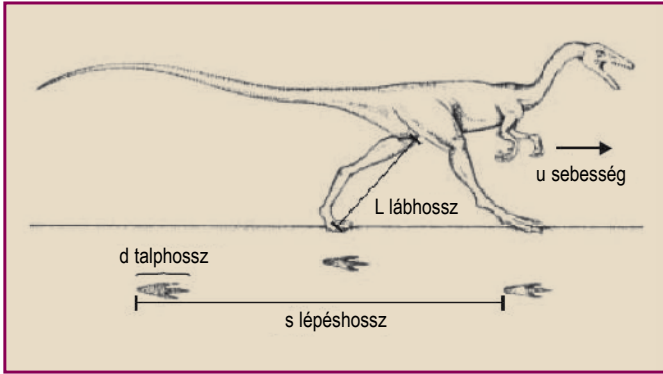

1. ábra. Az ipolytarnóci kutatási terület

m vastagságban fejlődött ki. Mikrofauna tekintetében nagy hasonlóságot mutat a Budafoki Homok Formációhoz. Fossziliái közül a tengeri süntüske és a spongia túa leggyakoribb. A réteg egyik nevezetessége a cápa fogak jelenléte. A Botos-árokban nagy mennyiségben találhatóak meg. A képződmény kora miocén eleji eggenburgi korszak.

A tengeri képződmény végét egy drámai változás jelentette. Az itteni sekélyből lefűződött a tengerágról és pangó víz lett, amelybe nagy mennyiségű törmelék (extraklaszt) üledék került. A Zagyvapálfalvai Tarkaagyag Formáció a Borókás-árokban 2–4 m, a Botos-árokban 10 méter vastagságú kavics réteg megjelenése jelez. A kavicsok között megfigyelhető sok kvarcit, vulkáni, valamint metamorf kőzet lepusztulásából származó darabok is. *Kordos László* (1985) véleménye szerint a glaukonitos homokkő (Pétervásárai Homokkő Formáció) lepusztulási terméke. Ezt bizonyítja *Hermann M.–Emszt K.* (1940) vizsgálata is, miszerint a lábnyomos homokkő az Ős-Vepor kavics törmelékekből és az oligocén glaukonitos homokkőveiből keletkezett üledék.

A folyóvízi környezet néhány millió éves időtartamra állandósult, és szelíd feltöltődéssé alakult át. E környezetben képződött a szürke homokkő, amely az ipolytarnóci lábnyomokat rejt. A páratlan leletek megmaradásához az kellett, hogy hirtelen vastag vulkáni hamu temesse be az egykori itatóhelyet. A vulkánkitörés 17,4 millió éve történt (*Sztanó O. – Harangi Sz.* 2010).

2. ábra. A tyükméretű, két lábon járó, ragadozó *Compsognathus* dinoszaurusz így járhatott a paleontológusok rekonstrukciója szerint (Horváth G. 2009b).

Avulkánihamuakövetkező emlős lábnyomokat őrizte meg a homokkőbe ágyazódva: *Bestiopedia maxima* (KORDOS, 1985), *Bestiopedia tarnocensis* (VIALOV, 1985), *Carnivoripeda nogradensis* (KORDOS, 1985), *Mustelipeda punctata* (KORDOS, 1985), *Rhinoceripeda tasnadyi* (VIALOV, 1966), *Megapecoripeda miocaenica* (KORDOS, 1985), *Pecoripeda hamori* (VIALOV, 1986).

A nyomfossziliák kiértékelése

A biomechanika fejlődése révén tiszta képet kaphatunk az egykori öskörnyezetre, valamint az élőlények mozgására. Az iszapban nyomot hagyó élőlények mozgássebességét úgy kaphatjuk meg, hogy megmérjük a nyomhagyó őssálat *d* talp-, valamint *s* lépéshosszát (2. ábra).

A mért eredményekből képlet segítségével megkaphatjuk a sebességet (Alexander, R. M. 1989, 1991, Horváth D. – Stromp M. 2012, Horváth G. 2009a, b.):

$$u = \sqrt{4gd f(r)}, \quad (1)$$

ahol *g* a földi nehézségi gyorsulás (9,81 m/s²), *f* pedig a Froude-szám a relatív lépéshossz függvényében.

$$r = \frac{s}{4d} \quad (2)$$

A macskáknál nem kisebb emlősállatokra univerzálisan érvényes *f* (*r*) függvény a 3. ábrán látható alakját McNeil Alexander (1989, 1991) határozta meg számos ma élő két- és négylábú emlős mozgása alapján. Itt felhasználtam még a rengeteg állat *L* lábhosszára érvényes tapasztalati összefüggést (*L* ≈ 4*d*).

A mérés

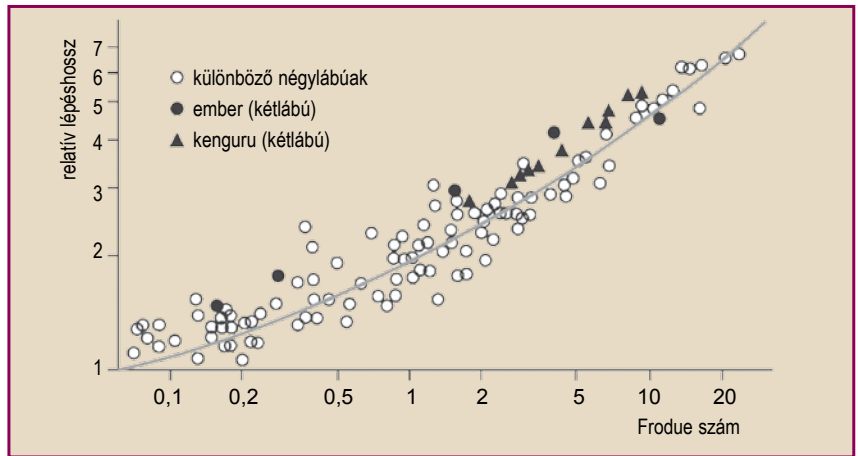
Kordos László (1985) monográfiájában szereplő mérések tartalmazzák a talpnyomat *d* hosszát, amelyek legkisebb és legnagyobb méretéből, átlagot számítottunk. A talpnyomat mellett a tanulmány tartalmazza az őssálat *s* lépéshosszát is, vagyis azt a távolságot, ami ugyanazon láb két egymást követő talpnyomata között húzódik. A Froude-szám meghatározásához felhasználtuk az 1. ábrán látható ada-

feltehetően gyorsabb mozgásra is képesek lehetnek.

Aki csodálkozik az őslények sebes mozgásán, az gondoljon bele abba, hogy az egykori itató partján található lábnyomokat vulkáni hamu konzerválta...

HIVATKOZÁSOK

Alexander, R. M. 1989: Dynamics of Dinosaurs and Other Extinct Giants. – Columbia University Press, USA.
 Alexander, R. M. 1991: How dinosaurs ran? – Scientific American 254/4, 62–68.
 Babinszki E. 2003: Ősi nyomok, modern nyomkeresők. – Term. Vil. 134/8.
 Herrmann, M.–Emszt, K. 1940: Der untermiozäne Glaukonit-Sandstein von Ipolytarnóc. – Annales historico-naturales

3. ábra. Az $r = s/L$ relatív lépéshossz az $f = u^2/(gL)$ Froude-szám függvényében, ahol *g* a földi nehézségi gyorsulás, *u* az állat mozgássebessége, *L* a lábhossza, *s* pedig a lépéshossza

tokra – McNeil Alexander (1989) által megállapított – statisztikusan illeszkedő egyenletet: $f(r) = 2,3 \cdot r^{0,3}$. A kapott értéket behelyettesíttem az (1) képletbe, így megkaptam a vizsgált állat *u* sebességét.

Fontos tudni, hogy a latin elnevezések nem az állatok nevei, mert végződése – a nyomfossziliák nomen claturáját követve – lábnyomokra utalnak.

Az eredmény

Az 1. és 2., valamint 3. táblázatban végzett mérési eredmények az *u* mozgássebességeket tartalmazzák. Ezek szerint az első őslény 4,45 m/s sebességgel mozgott, a második élőlény pedig 5,79 m/s sebességgel, míg a harmadik 4,71 m/s-al a folyóparti homokban.

A kapott eredmények pusztán becslés jellegűek, ugyanis a mocsaras, lápi környezet itatóként szolgált az élőlényeknek, és ha keményebb aljzat áll rendelkezésre

Musei nationalis hungarici, 33, 99-106.
 Horváth D. – Stromp M. 2012: Karolina-völgyi dinoszauruszok mozgássebessége. – Fizikai Szemle 62, 116-118.
 Horváth G. 1986: Négy lába van a lónak... A járás statikai és dinamikai elemzése. – Természet Világa 117, 547–552.
 Horváth G. 2009a: Biomechanika: A mechanika biológiai alkalmazásai. – Egyetemi tankönyv, 3. átdolgozott, bővített kiadás, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 368.
 Horváth G. 2009b: Hogyan mozoghattak a dinoszauruszok? Őssálatok mozgásának paleobiomechanikai rekonstrukciója. – Fizika Szemle 59, 141–146.
 Kordos L. 1985: Lábnyomok az ipolytarnóci alsó-miocén kori homokkőben. – Geologica Hungarica ser. Pal. 44-46. 415.
 Sztanó O. – Harangi Sz. 2010: Ipolytarnóci Természetvédelmi Terület. – In: Haas J. (szerk.) 2010: A múltunk ősvényein. Szemelvények Magyarország földjének történetéből. – Magyarhoni Földtani Társulat, Budapest, 132-137.